

İDEOLOJİ

*Prof. Dr. Önal SAYIN

Resume: İdeoloji

Le terme d'idéologie a été forgé, à la fin du XVIII. siècle, par Antoine Destutt de Tracy pour désigner une nouvelle science qui se donnait pour objectif de comprendre et d'expliquer l'origine des idées. A l'origine, le mot idéologie désigne une réalité. Il s'en suit que l'idéologie tombe bel et bien sous la juridiction de l'alternative vérité / erreur. Pour cette raison, les définitions de l'idéologie sont très variables et peuvent même aller parfois s'opposer les unes aux autres. Jetons un oeil sur la façon dont les auteurs définissent l'idéologie: Marx prétend que l'idéologie est l'image inversée de la réalité sous l'influence des intérêts de classe. Pour Aron et Shils, l'idéologie est le produit du fanatisme et des passions. Mannheim croit que l'idéologie peut être prise comme une croyance à des normes adaptées à une situation historique. Geertz pense que l'idéologie est la carte routière permettant de s'orienter dans un monde complexe. Althusser, quant à lui désigne l'idéologie de telle sorte qu'elle devient l'atmosphère indispensable à la respiration sociale. Enfin, Parsons prend l'idéologie comme une dérivation par rapport à l'objectivité scientifique.

Il me semble qu'il ne faut pas définir l'idéologie par rapport au critère du vrai et du faux. De toute façon certaines définitions d'idéologie reposent d'ailleurs sur des doctrines qui impliquent des théories scientifiques. Il ne faut pas opposer l'idéologie à la science. L'idéologie et la science se croisent bien souvent à travers la vie humaine. L'idéologie semble décrire une réalité sociale grâce à laquelle on croit fonder l'ordre social et l'action politique sur des analyses de type scientifique cependant le caractère péjoratif du mot marque aussi les limites de cet effort.

Most clés: İdeoloji, réalité, croyance, norme, objectivité scientifique, action politique.

İdeoloji, zaman ve mekanın tüm boyutlarında, insanın evrendeki yaşamını anlamlandıran bir simgeler sistemidir. İdeoloji insana evrendeki tutumunu sağlayacak zemini hazırlar. İdeoloji insanın duyma, düşünme, hareket etme biçimlerine kavramsal bir çerçeve sağlar. İdeoloji insanı hem eyleme geçirir ve hem de bu eylemi anlamlı kılar. Böylece insan, anlamlılık kazanan eylemlerinden oluşan yaşamında mutlu olur. Aynı ideolojiyi benimseyenler arasında, gerçek veya düşünsel boyutta bir yakınlık, bir dayanışma doğar. Bu durumda ideoloji bireyler arasında çimento görevi görür. İdeoloji toplumsal aktörlerin yaşadıkları yaşamı haklı gösterir. Bu açıdan konuya bakıldığında, ideolojinin bireyin toplumsal yaşamını meşrulaştırma görevi gördüğünü söyleyebiliriz.

İdeolojinin, bilim gibi gerçeğin araştırılması endişesi yoktur. Bu nedenle ideolojinin doğru veya yanlış olması bir sorun yaratmaz. İdeoloji kendisini "en doğru" ve "en gerçek" olarak sunar. Bununda ötesinde ideoloji, dinde olduğu gibi, kendisini benimseyenler için şüphe götürmez bir gerçeklik, inanılması gereken bir doğru niteliğini taşır. Bilim her olguyu akıl ve mantık süzgecinden geçirilmesini gerektirirken, ideolojinin böyle bir kaygısı bulunmaz. İdeoloji kendini kabulettirmek için bilimin kullandığı akıl ve mantık ilkelerini sonuna kadar kullanır. İdeoloji bu noktada da durmaz, daha ileri giderek hukukun adalet, ahlakın dürüstlük, dinin mutlak ve aşkın değerlerini de kullanır. Bu çerçevede ideoloji, kendisini kabul edenler için, bilimin ve dinin de ötesinde evrensel, en yüce ve aşkın bir gerçeklik olur.

İdeolojinin sosyal bir niteliği vardır. İnsanların birlikte yaşamalarının ürünü olarak belirir. Bu nedenle bireysel ideolojiler yoktur. Grup, sınıf, topluluk, toplum ve bütünsel toplum gibi toplumsal birliklerin ideolojisi olur.

Gerçeğin için bir anlamı yoktur. Başka bir biçimde söylersek, insan olmasaydı, evrenin anlamı olmazdı. Evreni gerçek düzeyden, anlam düzeyine yükselten insandır, daha doğrusu insan aklısıdır. İnsanın dünyayı algılayışı ve tasavur etme biçimleri olmuştur. Daha sonra bu algılayış ve tasavur etme biçimleri dile getirilmiştir. İnsan için dünyanın kendisi değil, dile getirildiği biçimi önemli olmuştur. Dünyanın, insan tarafından dile getiriliş biçimi ideolojidir. Bilim dünyanın kendisiyle ilgilidir. İdeoloji ise dünyanın anlamlandırılmış biçimiyle ilgilidir. Dünyanın kendisiyle, anlamlandırılmış veya dile getirilmiş biçimi, birbirine tekabül edebilir. İşte bu durum söz konusu olduğunda bilim, ideolojiye veya ideoloji, bilime indirgenmiş olmaktadır. İşte bu nedenle ideolojinin, bilimin karşıtı olduğunu söylemek yanlış olur. Bilim ve ideolojinin kesiştiği noktalar oldukça fazladır.

İdeoloji yaşamın tüm yönleriyle ilgilidir. İdeoloji bilimin içeriğinin ötesinde, mitte, dinle, hukukla, ahlakla, sanatla, edebiyatla, felsefeyle vb. de ilgilidir. İdeoloji geçmiş, an ve geleceği de kapsıyabilir. İnsanın nereden geldiğini, şu andaki durumunu ve gelecekle ilgili projelerini dile getiren ideolojidir. Bu nedenle ideoloji insanlık tarihi kadar eskidir.

İnsanlığın tarihsel toplumsal yaşam aşamasına gelmesiyle insan, içinde yaşadığı ortamı anlamlandırmaya başlamıştır. Bu nedenle ideoloji, beşeri insan kadar eskidir. İdeoloji başlangıçta mit, sonra din, daha sonra da bilim görünümünde kendini ortaya koymuştur. günümüzdeki ideolojiler özellikle iktisat, siyaset, sosyoloji gibi sosyal

İdeoloji

bilimlerle yakın ilişki içindedir. İdeoloji kendisini meşrulaştırma gereksinmesi nedeniyle, sosyal bilimlerden alabildiğine faydalanmaktadır.

Balıklar için su, karada yaşayan hayvanlar için hava ne ise, insanlar için de ideoloji odur. Her insan içinde yaşadığı grup, topluluk ve toplum sayesinde benimsediği bir ideoloji veya ideolojiler vardır. İdeoloji insanı yalnızlıktan, yabancılaşmadan korur. Aynı ideolojiyi soluyan insanlar, birlikte olmaktan rahatlık ve mutluluk duyarlar. İdeoloji insanları, birbirlerini anlayabilecek bir biçimde, benzer eyleme geçmelerine olanak sağlar. İdeolojiler daha çok sosyal yaşamla, pratiklerle ilişkili olduğu için, iktidar, üretim, paylaşım, eşitlik, özgürlük, adalet gibi konularla ilişkilidir. Bu gibi temel sosyal konularda ideolojinin insanlara belirli açıklamalar getirerek, rahatlamalarını sağlar veya tam tersine var olan sosyal düzenin değiştirilmesini salık vererek, insanları harekete geçirir.

Yaşam koşulları, sosyal ilişkiler ve değerler sürekli değiştiğinden, eski ideolojiler yetersiz kalır ve yeni ideolojiler üretilir. Bu nedenle, tarih ideolojileri yutan bir kara delik ve aynı zamanda yeni ideolojilerin doğmasına olanak sağlayan verimli bir tarla gibidir.

İdeoloji terimi, Fransa'da, XVIII. yüzyılın sonunda, Antoine Destutt de Tracy tarafından, fikirlerin kökenini anlamak ve açıklamak amacıyla yeni bir bilim olarak ileri sürüldü. Bu bilim, aynı zamanda düşüncelerin ve temsillerin insanların beyinlerinde nasıl doğduğunu ve yeşerdiğini arıyacaktı. Daha sonraki yüzyıllarda ideoloji, farklı anlamlar kazandı. İdeoloji teriminin tanımı, bir düşünürden diğerine geçildiğinde, farklı bir biçimde yapıldığı görülmektedir. İdeoloji kavramı tek bir görüngüden çok, birçok görüngüyü betimlemeye hizmet ettiği izlenimini vermektedir. İdeoloji kuramlarının birbirlerinin karşıtları oldukları ortaya çıkmaktadır. Tüm bu olumsuzluklara karşın, bu ideoloji tanımları ve açıklamaları içinden bazıları aktarmaya çalışalım.

Marx'a göre ideoloji, gerçeğin gerçek olmayan hayali bir çiftidir. İdeoloji, gerçekten ayrılma, hayali bir dünyaya kaçıştır. Marx'ta ideoloji kavramı, başlangıçta kötüyü anlama anlamında kullanılmıştır. İdeoloji kökenlerini ve kendi öz üretim koşullarını unutmuş bir bilincin veya bir düşüncenin hayali üretimidir. Fikirler gerçek yaşamın dilidir. Temsil bilincin bir deyimidir. Temsil, bilinçte gerçeğin yerini tutan bir işaret, bir imgedir. Marx, gerçeğe tekabül etmeyen temsilleri bilinç ürettiğinde, hayali temsillerden söz edecektir; gerçeğin kesin bir ifadesini verdiğinde, gerçek temsillerden söz edecektir(Simon, M. , 1978:16).

Marx'ın ideolojik üretim konusundaki verdiği anlam kötüyü (péjoratif) değildir; beşeri edimlere eşlik ettiği anlamına gelmektedir. Maddi etkinliklere bağlı kaldığı sürece, fikirlerin üretimi gerçek yaşamın dilidir. İdeoloji gerçek yaşamın dili olduğu sürece, gerçek içinde geçenlerin bilinçteki ifadesidir, deyimidir. Böylece ayaklarımız yere basmaktadır. Yaşamdan düşünceye, eylemden temsile, yapmaktan konuşmaya geçilmektedir.

Maddi üretim olanaklarını elinde bulunduran sınıf, aynı biçimde entellektüel üretim olanaklarını da elinde bulundurur. Marx'ın betimlediği ideolojik tekel durumu, ideolojiler sorunun özel bir durumudur aynı biçimde egemenlik işlevi egemen

ideolojinin uyguladığı tek işlev değildir; ideoloji aynı zamanda ideolojiyi taşıyan sınıfa, meşrulaştırma işlevini görür. Marx'a göre ideoloji, özdeksel ticaretin, sosyal aktörlere esinlediği yanlış fikirlere (Boudon, R. , 1986:30)

Karl Mannheim ideolojinin iki anlamını ayırmayı önerir. Birincisi kötüleyici anlamıdır: Rakibin söylevi, ilkeleri, düşünceleri anlamına gelmektedir. İdeoloji diğerlerinin (rakibin) düşüncesidir. İkincisi tarafsız anlamındaki ideolojidir. Bu anlamdaki ideoloji eyleme bağlıdır. Özel bir eylem içinde bir düşünce yer aldığı an, ideolojileştirme olgusu gündeme gelir, çünkü gerçek, eylemin dinamizmi aracılığıyla yakalanmakta ve istenilen yöne çevrilmektedir. Bu anlamda yer almış tüm düşünceler (özellikle tüm siyasal düşünceler) ideolojileştirme hareketine eşlik ederler. İdeoloji, birinin veya bir grubun gerçek üzerinde özel bir eylem projesi için seçtiği bir durumun kabullenilmesidir. Bu durumda, tüm düşünce sistemi sonuçlarına maruz kalacak ve belirlenmiş bu anlam içinde biçimlenecektir: Milliyetçi tüm olayları ulus, marksist bir militan sınıf savaşımı, liberal özgürlüğün garantisi veya kısıtlanması açısından yorumlayacaktır. Buradan giderek ideolojinin, sadece sosyal gerçeğin bir kesimini gördüğü anlamına gelmemektedir. İdeoloji gerçeği görüyor, fakat sadece onu mutlakta oluşturulmuş bir görüş açısından hareketle, özel bir perspektif altında ele alıyor (Simon, M. , 1978:96). Mannheim aynı zamanda ideoloji ve ütopya arasındaki meşhur ayrımı da yapmaktadır. İdeoloji ve ütopya, geçmişin geleceğe olduğu gibi birbirinin karşıtıdır. ideoloji sosyal bir muhafazakarlık iradesiyle mknatsızlanmış bir temsiller, simgeler ve düşünceler sistemidir: İdeoloji ve ideolog anın bekçileri olacaklardır. Durumu muhafaza etmek ve güncel durumun en iyi olduğunu göstermek için, böyle bir çaba gerekir. Ütopya da aynı biçimde bir düşünceler, simgeler, temsiller ve değerler sistemidir, fakat gelecek aracılığıyla dinamik hale getirilir ve devrimsel bir ateşleyici gibi toplumda işlev görür. Ütopya hiçbir yerde var olmayan ideal bir sistemin temsili gibi tohum halindedir, anın eleştirisidir, şimdiye kadar duyulmamış, görülmemiş bir geleceğin çağrısıdır (Simon, M. , 1978:98).

Gramsci, ideoloji tanımını Benedetto Croce adlı İtalyan filozofundan almıştır. Croce'un din dediğine, Gramsci ideoloji adını veriyor. Croce'a göre din, mitolojik biçimde sunulmuş, uygun bir ahlakla birlikte gerçeğin bir kavramıdır. O halde her felsefe, dindir; yani inanç haline döndüğü ölçüde, sadece kuramsal etkinlik olarak değil, fakat tam tersine yeni bir tarihin yaratılma eylemine yol açan gibi dikkate alındığında her felsefe bir dindir.

Gramsci'ye göre bir dünya kavramı, kuramsal yönü açısından daha değersizdir (sağladığı bilgi, temsil ettiği düşünce etkinliği); pratik yönü daha değerlidir, eylem için çerçeve rolüne sahiptir; bir iman ve bir inanç hemen bir tutuma, pratiğe, somut eyleme dönüşür. İdeoloji bir dünya kavramıdır. Bir dünya kavramının en yüksek anlamı sanatta, hukukta, ekonomik etkinlikte, bireysel ve kolektif yaşamın tüm tezahürlerinde gizil bir biçimde ortaya çıkar. Gramsci tarafından yapılan ayrıma göre ideoloji biçimleri oldukça özgündür. Bunlar felsefe, din, ortak anlam ve folklördür (Simon, M. , 1978:102).

İdeoloji

Tablo. I: Gramsci ve İdeoloji

Doğa	Düşüncelerden ve temsillerden yapılmış bir dünya kavramı, felsefe, din, ortak anlam ve folklor biçimlerini almış çok sistematize edilmiş en azından yapılaştırılmış kültürel bir hareket. İnanç haline dönüşmüş ve eylemi uyaran bir dünya kavramı
Genişleme	Gramsci'yle ideolojinin kapsamı daha fazla genişliyor, çünkü toplumsal sınıflara organik olarak bağlı olan ideolojilere kendisine uygun bir imge kazandırmak ve kendi kendisini değerli kılmak için ideolojileştiren her grubun, her kurumun, her örgütün gizemli kıldıklarını da eklemek gerekir. Gramsci, hiçbir şey yaratmayan keyfi, bireysel ideolojilerden de söz etmektedir. Bilimi de ideolojiler arasına yerleştiren ilk düşündürüdür.
Köken	Gramsci, aydınlar tarafından ideolojilerin üretildiği konusunda ısrar eden Marksist yazardır. Maddi koşullarla ve canlı durumla bağ kaybedilmiştir, fakat temsil ettikleri sınıfla aydınları birleştiren organik bağın aracılığıyla gerçekleşmektedir.
Gerçekle olan ilişkiler	Gramsci biçim/içerik ayrımını yeniden ele alıyor fakat bunun sadece pedagojik olduğunu ilave ediyor. Gerçek ve ideoloji birbirinde ayrılmaz.Karşılıklı olarak birbirlerini oluştururlar;varlık koşulunun karşılıklı ilişkisi içinde biri diğerine göredir:İdeolojisiz gerçek ve gerçeksiz ideoloji yoktur.
Toplumsal sınıflarla ilişkiler	Her sınıf kendine homojenliğini ve toplumsal işlevinin bilincini veren organik aydınlar katmanını gizemleştirmektedir.
Etkililik	İdeoloji sosyal yapının zorunlu bir ögesidir; pratik etkinliktir, etkili iradedir. Hiçbir eylem ve pratik ideolojisiz tasavur edilemez. İdeoloji özdeksel bir gücün aynı enerjisine sahiptir.
İşlevleri	Sosyal bağlantıyı, bir partinin, bir grubun, bir sınıfın bağlantısını güvence altına alır, kitleleri örgütler. İdeoloji insanların hareket halinde olduğu, konumlarının bilincini elde ettikleri, savaştıkları alanı biçimlendirir;ideoloji sosyal olgunun temel bir bileşenidir ve ayrılamaz, Sosyal bloku birleştirir ve çimentolaştırır (bütünleştirme işlevi).
Özel alanlar	1. Bir inanç gibi yaşanmış ve eylemi dinamikleştiren dünya kavramı 2. Sosyal bir formasyonun zorunlu üst yapısı

Louis Althusser: Gramsci ve Althusser örflere, alışkanlıklara, pratiklere kumanda eden fikirler, temsiller ve değerlerin hiçbir şey olmadığı ve ekonomik sağlam bir zemin üzerinde yüzen renkli, kırılğan sabun köpüğü gibi olduğu fikrinin yanlışlığını, fakat tam tersine ideolojinin sürekliliğinin, direncinin ve varlığını sürdürmesinin söz konusu olduğunu, hatta kendisine varlık veren zemin kaybolmuş olsa da varlığını sürdürmeye devam ettiğini keşfettiler. Bu düşüncüler ideolojinin bizzat kendisi tarafından kendini tuttuğunu savladılar.

Herşeyden önce ideolojiyi bir birlik, tüm öğelerinin birlikte vücut oluşturduğu bir bütün gibi dikkate almak gerekir. Diğer yandan her öğenin diğer ideolojik öğelerle, ideolojinin bütünlüğüyle olan ilişkileriyle aydınlandığını benimsemek zorunluluğu vardır. Bu çerçevedeki ideolojiyi, Althusserin adlandırdığı ideolojik alana yeniden yerleştirmek gerekir. İdeolojik alanda barış yoktur. ideoloji, daha önceden ideolojik alanı işgal eden ideolojilerle ilişki içinde kendini kurar ve geliştirir. Bu ilişkiler çok defa çatışmacıdır. İdeolojilerin evrimi bir çok düzeyin dönüşmesiyle açıklanır; en başta sosyal ve ekonomik yapının dönüşmesiyle. Bu birinci dönüşüm, özel ideolojilerin içinde yerleştiği ideolojik alanın birliğini dengesiz bir duruma sokar. Her ideoloji diğer ideolojilerin evrimine ve sosyal yapının dönüşümüne uygun olarak çeşitlenecektir (Simon, M. , 1978:131). Louis Althusser'e göre ideoloji, verili bir toplum sahnesinde bir varlık ve tarihsel bir rolle donatılmış bir temsiller (imgeler, mitler, fikirler veya duruma göre kavramlar) sistemi (kendi mantığına ve kendi öz kesinliğine sahip olan) dır.

İdeolojiyi yeniden alana yerleştirmek gerekir. İdeolojik alanda barışı yoktur. İdeoloji daha önceden ideolojik alanı işgal eden ideolojilerle ilişki içinde kendini kurar ve geliştirir. Bu ilişkiler çok defa çatışmacıdır. İdeolojilerin evrimi birçok düzeyin dönüşmesiyle açıklanır; en başta sosyal ve ekonomik yapının dönüşmesiyle.

Ekonomik temele göre, ideolojinin görece özerkliğini, ideolojilerin özelliğini, evrim içinde ritim farklılıklarını kabullenmek gerekir. Daha da ileri giderek ideolojinin ekonomik temel üzerindeki etkililiğini bilmek gerekir. Althusser, ekonomi üzerine geriye dönük ideolojinin etkisini bulan kişi değildir. Hatta bu görüşü Marx'da ve Engels'de de görme olanağı vardır. Fakat bununla birlikte Althusser bu konuyu, birçok defa ele almıştır. Toplum karmaşık bir olgudur. Toplum içinde üç düzey ayırabiliriz: Ekonomik etkinlikler düzeyi, siyasal örgütlenme düzeyi ve son olarak da ideolojik kristalleşme düzeyi (Simon, M. , 1978:137). Althusser'e göre, ideoloji organik olarak sosyal bütünlüğün içinde yer alır. Beşeri toplumlar, bu özel formasyonsuz varlığını sürdürmez. Bu temsil sistemleri ideolojilerdir. Beşeri toplumlar, ideolojiyi nefes almalarının, tarihsel yaşamlarının kaçınılmaz ögesi gibi gizemler.

İdeolojisiz sosyal yaşam yoktur. Bir beşeri toplumu, yaşayan bir organizmayla katılaştırsak, ideolojinin her sosyal yaşam için varlığın zorunlu koşulları içinde yer aldığı, biyolojik bir gereksinme, yaşamsal bir zorunluluk, zorunlu bir besleyici ortam olduğunu söylemek gerekir.

İdeoloji

Temsiller sistemi olan ideoloji, bilimden, pratik-sosyal işlevinin, kuramsal işlevinden (veya bilgi işlevi) daha ağır basması konusunda ayrılır. İdeoloji bireylerin ve sosyal grupların eylemine yönetici şema hizmeti verir.

Althusser, diğer bir Fransız Marksist filozofu Henri Lefebvre'le tartışmaya girmiştir. Lefebvre ideoloji teriminin sınırlı anlamı üzerinde (yüceleştirilmiş bilince ve yanlış bilince denk düşen) çalışmış ve sosyalist bir dünyada yanlış bilincin kaybolacağını ve sonuçta ideolojinin kalmayacağını savunmuştur. Fakat Althusser'e göre ideoloji yanlış, aldattıcı bilince indirgenemez. İdeoloji, tüm sosyal biçimlerin yaşamsal ve pratik bir zorunluluğu ise, onun sürekliliğini dile getirmek gerekir, çünkü insanların her yerde bir temsiller sistemine gereksinmesi vardır (Simon, M. , 1978:139).

İdeoloji kısmi olarak bilinç dışıdır. İdeolojinin mükemmel bir biçimde ve tamamen bilinçli olduğu yanlışından kurtulmak gerekir. İdeoloji bir temsiller sistemidir. Fakat bu temsillerin çoğunun bilinçle hiçbir ilişkisi yoktur. İdeolojiler, çoğu zaman imgeler, bazen de kavramlardır, fakat her şeyden önce yapılar gibi bilinçten geçmeksizin kendisini insanların büyük çoğunluğuna zorla kabul ettirir. İdeolojiler algılanmış, kabul edilmiş, maruz kalınmış kültürel nesnelere ve insanların farkına varmadıkları bir süreç aracılığıyla işlevsel bir biçimde onlar üzerine etki eder.

İdeolojinin içindeyiz İdeoloji bir elbise değildir, bizim derimizdir; gözlüklerimiz değil, hatta bizim görmemizdir. Algıladığımız biçimiyle dünyayı bize, ideoloji verir ve onu olduğu gibi görmek için birçok ideolojik önyargı katmanından geçmek gerekir. Şu veya bu renk altında dünyayı bize veren bu ideolojik temsillerdir; bunlar kültürel nesnelere, yoksa sokakta topladığımız nesnelere değildir; fakat bunlar daha ziyade ait olduğumuz kültür aracılığıyla bize ulaşan nesnelere. Bizi biz yapan ideolojilerdir. Bu temsiller, bizim kişiliğimizi yapılandırır, dünyayla ilişki kurma ve orada hareket etme biçimimizi belirlerler. Bizi biz yapan odur (Bir Fransız, bir Türk, bir işçi, bir asil, bir serf vb). Bizim algılarımızı algılatan, hareket ettiğimiz gibi hareket etmemizi sağlayan odur (Simon, M. ,1978: 140).

İnsanlar ideoloji aracılığıyla ve ideoloji boyunca, ideoloji içinde eylemlerini yaşarlar. İnsanların dünyayla yaşanmış ilişkileri, ideoloji aracılığıyla geçer; daha doğrusu, bizzat ideolojinin kendisidir. Marx'ın dediği gibi, ideoloji içinde (siyasal savaşımın yeri olarak) insanlar dünyada ve tarihteki yerlerinin bilincine varırlar: Bu ideolojik bilinç sahnesinde insanlar, dünyayla yaşanmış ilişkilerini dönüştürmeyi gerçekleştirebilirler.

İdeoloji dünyayla, insanların yaşanmış ilişkileriyle ilgilidir. İdeolojide insanlar, varlık koşullarıyla olan ilişkilerini değil, fakat varlık koşullarıyla olan ilişkilerini yaşama biçimlerini dile getirmektedirler: Bu durum aynı zamanda, gerçek ilişkiyi ve yaşanmış hayali ilişkiyi de gerektirir. O halde ideoloji, insanların dünyayla olan ilişkilerinin deyimidir, yani gerçek varlık koşullarıyla gerçek ve hayali ilişkilerinin birliğidir. İdeolojide gerçek ilişki kaçınılmaz bir biçimde hayali (imaginaire) ilişki

içinde yer alır: Bir iradeyi (muhafazakar, konformist veya devrimci) dile getiren ilişki, bir gerçeği betimleyen bir umut veya bir nostalji olarak görülür.

İdeoloji tarihsel ve sosyal gerçek üzerinde etkin bir biçimde etki eder (frenler veya hızlandırır) çünkü varlık koşullarıyla insanların ilişkisini güçlendirir veya dönüştürür. Alman ideolojisinde Marx, yaşamın bilinci belirlediğini belirtir. Althusser, bu görüşü inkar etmemektedir, fakat insanın yaşamıyla ilişkisinin ideolojik biçiminin aynı biçimde ayakta tutulması veya aksine bu varlık koşullarını dönüştürmesi konusunda ideolojinin büyük bir öneminin olduğunu eklemektedir. İdeoloji sınıfın oluşmasına katkıda bulunur: Bir ideolojinin sınıf işlevinden söz edildiğinde, egemen ideolojinin egemen sınıfın ideolojisi olduğunu bilmek gerekir ve ona sadece sömürülen sınıfa egemen olmasını sağlamaz, fakat aynı zamanda egemen sınıf olarak kurulmasına, dünyayla yaşanmış ilişkisini gerçek ve meşru gibi kabul ettirmesine hizmet eder (Simon, M. , 1978:143).

İdeoloji (kitle temsil sistemi gibi) insanları biçimlendirmek, dönüştürmek ve varlık koşullarına yanıt verecek konuma getirmek ve tüm toplumlar için kaçınılmaz olmaktadır. Althusser'e göre, ideolojinin temel çizgilerini belirtmek istersek: İdeoloji psişik doğaya sahiptir, zorunludur, sağlamdır, etkilidir, pratiktir, an, geçmiş ve gelecek beşeri tarihin tümünde mevcuttur. İdeoloji sayesinde insan doğaya ve topluma, kısaca varlık koşullarına uyur. (Boudon, R. 1986:21)

Tablo II. Althusser ve İdeoloji

Doğası	İdeolojinin psişik-pratik ikili doğası. Psişik yönü bir temsiller sistemi (imgeler, nosyonlar, mitler, fikirler, kavramlar), kendini insanlara zorla kabulettiren bilinçsiz yapılar, algılanmış-kabul edilmiş-maruz kalmış kültürel nesnelere. Pratik olarak bu temsiller, bu yapılar ve bu nesnelere davranışlar- hal ve gidışler-tutumlar-jestler için de işleyiş gösterirler (işlev görürler). İdeolojinin edimler, pratikler ve törenler içinde özdeksel bir varlığı vardır. İdeolojiler, kurumlar ve pratikler içinde var olan temsiller vücutlardır.
Yayıma	Althusser,pratik ideolojilerin klasik listesini yeniden ele almaktadır (siyasal,hukuksal,dinsel); buna kuramsal ideolojileri eklemektedir ve bunlardan bilimi özenle ayırmaktadır. Bir sosyal formasyonun çok arzu edileni gibi, ideoloji tarihin her aşamasında var olan, ezeldir.
Köken	Bir toplumun, bir sınıfın veya bir grubun gereksinmelerinin, çıkarlarının değerlerinin hayali (magineire) projeksiyonudur.

İdeoloji

Gerçekle ilişkisi	<p>Gerçekle süpeküler (aynada) ilişki: İdeoloji kabullenir, bir yalancı bilgi (pseudo-connaissance), bir hayali bilgidir. İdeoloji gerçeği amıştırma üzerine kurulmuş aldatmacadır; yanlış bilgi, gerçeğin semptomu, onu gerçekten konuşuramın bilinç altıdır.</p> <p>Gerçekle ilişki hayali-yaşanmışlıktır, yani gerçekten çok çıkarları, bir iradeyi, bir umudu dile getirmektedir.</p>
Sosyal sınıflarla ilişkiler	<p>İdeolojiler sosyal sınıflara bağlıdır: Sınıf konumları ideolojik alanda birbirleriyle çatışan farklı ideolojileri ayakta tutmaktadır. İdeoloji, sınıfı sınıf gibi kurar.</p> <p>Egemen sınıf, devletin ideolojik araçlarının kontrolünü sağlayarak egemenliğini güvence altına almaktadır.</p>
Etkililiği	<p>Temel bir zorunluluk gibi, ideolojilerin sağlamlığı vardır, toplumların yaşamı için kaçınılmaz olan atmosferdir. Tarihsel etkililiği insanların varlık koşullarıyla ilişkisini güçlendirir veya dönüştürür: Bu ilişki bir inanışın, bir inancın gücü ile yaşamıştır.</p>
İşlevleri	<p>İdeoloji mutlak bir biçimde, her toplum için zorunludur (temel işlev)</p> <p>İdeoloji grupların ve bireylerin eylemi (pratik-sosyal işlev) için yönetici şema hizmeti görür.</p> <p>İdeoloji insanlara toplum sahnesindeki durumlarını ve etkinliklerini tasarlama olanağını verir (tanıma-yanlış tanıma işlevi)</p> <p>İdeoloji insanlara varlık koşullarına uyma olanağını vermek için kaçınılmazdır (uyum işlevi)</p>
Temel anlamlar	<ol style="list-style-type: none">1. Gerçekle yaşanmış-hayali ilişki (yanlış bilgi süpeküler bağlar)2. Kurumlarda ve pratiklerde özdeksel olarak var olan fikirler ve temsiller sistemi3. Toplumların tarihsel yaşamının temel yapısı, her sosyal formasyonun zorunlu arzu edileni

Pierre Ansart'a göre, ideolojik söylev toplumun, örgütünün, halihazırdaki güçlerin açık bir imgesini oluşturur (bunları meşrulaştırmak veya geçersizliklerini ortaya koymak için). Ortak eylemin, kendi kendisine önermek zorunda olduğu amaçları belirtir; toplumsal eylemlerin nelere doğru yönelmeleri gerektiğini belirtir; ortak yaşamın bütünsel anlamını verir (Tanrının hizmetinde, ilkeye sadakat, burjuva devletin yıkılması vb.). Sosyal aktörler, ideolojik söylemden pratiklerin anlamını,

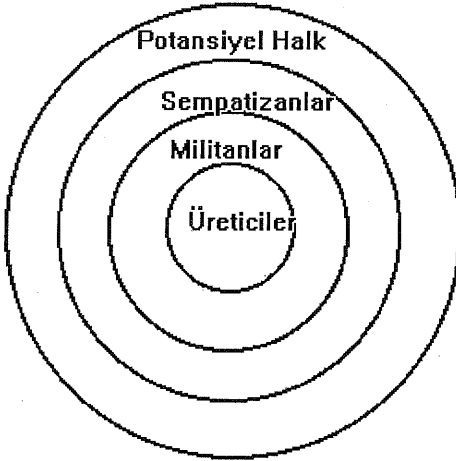
sosyal kimliğini, eylemlerinin meşruluğunu alırlar. Eskiden din tarafından sağlanan bu işlev, bizim toplumlarımızda siyasal ideolojiler tarafından yerine getirilmektedir (Simon, M. , 1978:213).

İdeoloji her yerde hazır olabilmelidir. Eğer ideoloji, işlemek zorunda olduğu biçimini ve izlemek zorunda olduğu amaçları meşrulaştıran sosyal örgütlenmeyi ilgilendiren anlamlar sistemiye, her yerde hazır ve nazır olabilmelerini işaret etmek gerekir. İdeolojik anlamlar tiyatro oyunlarında, sinemanın imge ve diyaloglarında, romanlarda, çizgi romanlarında dile getirilmektedir. Toplum imgesini ve ortak eylemin amaçlarını görebileğimiz her yerde ideoloji vardır.

İdeolojik söylevin işlevleri:

1. Toplum veya örgütü meşrulaştırmak
2. Sosyal düzenin ilkelerini dile getirmek
3. Sistematik görünmek
4. Ahlaksal görünmek
5. Polemik nitelik göstermek (Simon, M. , 1978:214-5)

Bir ideolojiye katılma derecelerinin şeması

İdeoloji kişiliğin her düzeyinde işlem görür. Bir bireyi harekete geçiren güdülerden tutun da, onlara yön veren ortak normlara kadar. Yayınlanmış temsiller, sosyal ilişkilerin sadık ifadesi değildir, fakat tam aksine kendiliğinden fiili ilişkilerin yanlış bir bilgisini ve bilincini sağlayan bir dönüşüm ve bir deformasyondur (Simon, M. , 1978:222).

Karl Korsch'a göre ideoloji, gerçekte bağları koparan, tarihsel gerçek

evrim ne olursa olsun, sürekli aynı söylevi tekrarlayan ve işlevi iktidarı yerinde tutmak olan düşünceler fikirler ve temsiller sistemidir (Simon, M. , 1978:100).

Şerif Mardin'e göre, toplumda bazı etkin sembol kümeleşmeleri vardır ki, topluluğu mitostan daha kapsamlı bir şekilde belirler, fakat saptanmaları çok daha zordur. Bunlar toplumun tarih içinde işlenmiş, toplumun tümüne mal olmuş ve kurumlar

İdeoloji

yoluyla devam ettirilen "kültür kodları"dır. Kültür kodları gizli yapılar olmakla birlikte tesirleri de inkar edilemeyecek kadar somuttur. Tarih içinde genel bir davranışın çizgisini savunmaya yarıyan kültür unsurlarına kültür kodu diyoruz. İdeoloji büyük çapta simgesel düşünmenin hayatımızdaki öneminden çıkan, ona dayanan bir görüngüdür(Mardin, Ş. , 1982:116).

Raymond Aron'a göre, siyasal ideolojiler olgu önermeleriyle, değer yargılarını karıştırmaktadır. İdeolojiler, dünya konusunda bir perspektifi ve geleceğe yönelik bir iradeyi dile getirmektedir. İdeolojiler doğru ve yanlış alternatifi altına düşmemektedir; zevkler ve renkler düzenine ait değildir. Değer yargılarının doğru ve yanlışlığı gösterilemez; sadece adil olup olmadıkları tartışılabilir. Arona göre, olgu değerlendirmelerinin doğru ve yanlış oldukları gösterilebilir. Aron'a göre kısaca ideoloji, olgu değerlendirmeleri ve değer yargılarından oluşmaktadır (Boudon, R. , 1986:33)

Tablo III. İdeoloji Tanım tipleri

Geleneksel tipler	Doğru ve yanlış ölçütüne göre	Doğru ve yanlış ölçütüne baş vurmaksızın
Marksist gelenek	Marx: Yanlış bilim gibi ideolojinin kabul edilmesi Bilinç-yansımanın kuramları	Althusser: İdeoloji, sosyal nefes almak için kaçınılmaz atmosfer
Marksist olmayan gelenek	Aron: İdeoloji, doğrudan ve yanlıştan doğrudan doğruya ileri gelmeyen, fakat dolaylı bir biçimde ileri gelen Parsons: İdeoloji, bilimsel nesnellığe göre sapma	Geertz: Sembolik eylem olarak ideoloji Shils: İdeoloji, inanç sisteminin özel bir tipi

İdeoloji tanımlarını iki temel tipe ayırabiliriz: Birincisi, geleneksel dediğimiz, ideolojiyi doğru veya yanlış ölçütüne göre tanımlayan; ikincisi ise modern dediğimiz, ideolojiyi anlam nosyonundan hareketle tanımlayan. Diğer yandan, ideoloji görüngülerinin iki temel açıklama tipi ayrılabilir: Akıl dışı (irrationelle) ve ussal (rationelle) (Boudon, R. , 1986:105).

İdeoloji, bir toplumsal birliğin (grup, topluluk, toplum gibi) veya sınıfın ve üyelerinin dünyadaki durumunu anlatmaya, betimlemeye, açıklamaya yarıyan, kapsamlı bir biçimde dinsel, ahlaksal, mitsel, hukuksal, sanatsal değerlerden esinlenmiş, akılsal, mantıksal kurallarından faydalanmış, sistematik hale getirilmiş temsiller sistemidir.

İdeoloji, özellikle iktidarı ele geçirmek, iktidara ortak olmak için yapılmış siyasal eyleme bağlı bir söylevidir. İdeoloji, sosyal düzenin işleyişini sağlayan kurumları, meşrulaştırmaya olanak sağlar. İdeoloji doğru ve yanlış açılarından değerlendirilemez, ideolojinin içsel uygunluğu ve etkililiği tartışma konusu yapılabilir. İdeoloji, topluma egemen olanların ihtiraslarını ve ona bağlı olarak ortaya çıkan çıkarlarını maskeleyerek hizmetini görür. İdeoloji aynı zamanda geçmiş, an ve gelecekle ilgili olabilir. Milliyetçi ideolojilerde, ideoloji kaçınılmaz olarak ulusun tarihsel kökenlerinden hareket eder, tarihsel öğeleri kullanır. Egemen ideolojiler için an önemlidir. Böyle bir durumda ideoloji, yürürlükteki düzeni savunur ve kaçınılmaz olarak muhafazakar bir tutum içine girer. İktidarı hedefleyen toplumsal kesimlerin ideolojileri, kaçınılmaz olarak geleceğe yöneliktir, gelecekte gerçekleştirmeyi arzuladıkları amaçları, hedefleri içerir. İdeolojiler, çoğu zaman bilinçten geçmeksizin, kendilerini insanların büyük çoğunluğuna zorla kabul ettirir. İdeolojiler, bir inanç gibi, insanların bilincini, iradesini aşarak onları harekete geçirir. İdeolojiler toplumsal birlik içindeki insanların birbirine bağlanmasını, kaynaşmasını sağlar. İdeolojiler sosyal yaşamın doğal bir parçasıdır. Bir toplumsal birlik,ideoloji aracılığıyla, üyelerinin kendisinin arzu ettiği gibi, dünyayı algılamalarına, hareket etmelerine ve kendi ortak kimliğini edinmelerine olanak sağlar. İdeolojisiz, sosyal-tarihsel yaşam düşünülemez. İnsanların sosyal-tarihsel yaşama girmeleriyle ideoloji ortaya çıkmıştır. Sosyal yaşamın yaşandığı her yerde ideoloji vardır. Tarih ve toplum ideolojilerin çatışma alanıdır. İktidar el değiştirdiğinde, egemen ideoloji de değişir. İdeoloji,bir anlamda insan ve toplumun varlık nedeni ve aynı zamanda sonucudur.

KAYNAKÇA:

- BOUDON, R. ,(1986.), **Idéologie**,Points, Paris.
- MARDİN, Ş. , (1982), **İdeoloji**, Turhan Kitabevi, Ankara.
- SIMON, M. , (1978), **Comprendre les ideologies,chronique social**, Lyon.